

اصول کشورداری

(مدیریت سیاسی فضای ملی)

نویسندگان:

محمد رضا حافظ نیا

استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس

مراد کاویانی راد

دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی

و

همکار علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی

اصول کشورداری (مدیریت سیاسی فضای ملی)

نویسندگان: محمدرضا حافظ‌نیا، مراد کاویانی راد

ناشر: پژوهشکده مطالعات راهبردی

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۱

شمارگان: ۱۰۰ جلد

قیمت: ۱.۱۵۰.۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۱۶-۲۴-۷

فکس: ۸۸۸۹۶۵۶۱

تلفن: ۸۸۹۱۲۸۳۰

دفتر نشر: ۸۸۸۰۲۴۷۷

فروشگاه کتاب: ۸۸۸۰۲۴۷۶

نشانی: تهران، خیابان کریم‌خان زند، خیابان آبان جنوبی، خیابان رودسر شرقی، شماره ۷

صندوق پستی: ۵۱۸۹-۱۴۱۵۵

پست الکترونیک: info@risstudies.org

آدرس سایت: www.risstudies.org

فروشگاه اینترنتی: shop.risstudies.org

کلیه حقوق برای پژوهشکده مطالعات راهبردی محفوظ است

سرشناسه: حافظ‌نیا، محمدرضا، ۱۳۳۴ -

عنوان و نام پدیدآور: اصول کشورداری (مدیریت سیاسی فضای ملی) / نویسندگان

محمدرضا حافظ‌نیا، مراد کاویانی راد.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۴۰۱.

مشخصات ظاهری: ۲۷۰ ص.؛ ۵/۱۴ × ۲۱/۵ س.م.

فروست: علوم سیاسی؛ ۲۵۲: جغرافیای سیاسی؛ ۱۱.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۷۱۶-۲۴-۷

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۵۶ - ۲۶۲.

یادداشت: نمایه.

موضوع: کشورداری -- ایران -- State administration

کشورداری State administration

جغرافیای سیاسی Political geography

جغرافیای سیاسی -- ایران -- Political geography

عمران منطقه‌ای -- ایران -- جنبه‌های اقتصادی

Regional planning -- Economic aspects -- Iran

رشد اقتصادی -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۴

Economic development -- Iran -- History -- 20th century

شناسه افزوده: کاویانی راد، مراد، ۱۳۵۴ -

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات راهبردی

شناسه افزوده: Research Institute of Strategic Studies

رده بندی کنگره: JC۳۷۵

رده بندی دیویی: ۳۲۰/۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۹۰۳۶۲۳۱

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

فهرست مطالب

سخن ناشر ۹

پیشگفتار ۱۱

فصل اول: تبیین کشورداری به عنوان موضوعی کاربردی در دیدگاه

جغرافیای سیاسی

رهنمودهای راهبردی ۳۳

فصل دوم: فلسفه جغرافیایی حکومت، دموکراسی و شهروندی

۱. جغرافیا و دموکراسی ۳۵

۲. طبیعت انسان ۳۶

۳. حقوق بشر و مردم سالاری ۳۹

۴. فلسفه جغرافیایی حکومت ۴۱

۵. دموکراسی و حقوق شهروندی ۴۶

فصل سوم: تبیین فلسفی ساختار سازی حکومت‌ها بر اساس جغرافیای سیاسی

مقدمه ۵۱

۱. کارویژه حکومت‌ها ۵۴

۲. بنیاد فلسفی ساختار سازمانی حکومت‌ها ۵۷

۳. الگوی پیشنهادی ساختار سازمانی حکومت ۶۱

فصل چهارم: اصول پایداری و استقلال سیاسی کشور

مقدمه ۷۳

۱. حفاظت از تمامیت سرزمینی ۷۵

۲. حفاظت از استقلال سیاسی کشور ۸۴

۳. پاس داشت شاخصه‌ها و ارزش‌های هویت ملی ۸۹

۶ اصول کشورداری (مدیریت سیاسی فضای ملی)

۴. اصل تضمین رضایت ملی برخاسته از حس تعلق به کشور..... ۹۱
۵. تضمین همبستگی و هم‌گرایی افراد ملت..... ۹۵
۶. اصل دفاع ملی از کشور و ملت..... ۹۸
۷. حفاظت از ساختار جغرافیایی و بنیادهای زیستی کشور..... ۱۰۵

فصل پنجم: اصول ژئوپلیتیک

۱. اصل ارتقای پایدار سطح قدرت ملی و حفظ منزلت... ۱۱۱
۲. اصل تبیین و پیگیری منافع و اهداف ملی و... ۱۲۷
۳. اصل حفاظت از علایق ژئوپلیتیک و منافع، منزلت و... ۱۴۲
۴. اصل پایش و کنترل دغدغه‌های ژئوپلیتیک و... ۱۴۴

فصل ششم: اصول شهروندی

۱. اصل اجرای دموکراسی برای اعمال اراده سیاسی... ۱۴۹
۲. اصل عدالت اجتماعی در دسترسی به فرصت‌ها... ۱۵۲
۳. اصل تأمین بهینه نیازهای مادی، زیستی... ۱۵۵
۴. اصل تأمین بهینه نیازهای روحی، معنوی... ۱۵۷
۵. اصل تنظیم روابط دوستانه اجزای ملت... ۱۶۰
۶. اصل تأمین امنیت شهروندان... ۱۶۲

فصل هفتم: اصول مدیریت سیاسی کشور

۱. اصل ساختارسازی منطقی حکومت مرکزی... ۱۶۹
۲. اصل سیاست داخلی و بهینه‌سازی مدیریت سیاسی... ۱۷۲
۳. اصل مناسبات خارجی و روابط دوستانه کشور... ۱۷۶
۴. اصل مدیریت فرایندهای سیاسی، بهینه‌سازی... ۱۷۹

فصل هشتم: اصول روابط متقابل ملت و حکومت

۱. اصل الگوی ارتباط متقابل حکومت و مردم... ۱۸۸
۲. اصل تضمین، مقبولیت و رضایت ملی و شهروندی... ۱۹۱
۳. اصل شیوه تعامل با مخالفان و ناراضیان داخلی و کشش... ۱۹۴

فصل نهم: اصول سازمان‌دهی و آمایش سیاسی فضای جغرافیایی کشور

مقدمه.....	۱۹۷
۱. سازمان‌دهی و آمایش سیاسی فضای جغرافیایی کشور.....	۲۰۰
۲. اصل تقسیم و آمایش سیاسی فضای جغرافیایی کشور... ..	۲۰۱
۳. اصل مرزداری، مرزبانی و تعامل سازنده با کشورهای همسایه.....	۲۱۳
۴. اصل شبکه‌سازی ارتباطی و پیوستگی مراکز... ..	۲۱۶
۵. اصل سالم‌سازی و ایمن‌سازی فضای جغرافیایی کشور... ..	۲۱۷

فصل دهم: اصول عمران و توسعه ملی (کشورسازی)

مقدمه.....	۲۲۱
۱. حفاظت از تعادل اکوسیستم‌های جغرافیایی... ..	۲۲۲
۲. اصل هم‌زیستی با طبیعت، تعامل سازنده با نظام‌های... ..	۲۲۴
۳. اصل تناسب کمیت و کیفیت جمعیت با سطح توسعه... ..	۲۲۹
۴. اصل آمایش و حفظ توازن فضایی در جمعیت‌پذیری... ..	۲۳۳
۵. اصل مدیریت و کاربری بهینه منابع زیرساختی... ..	۲۳۶
۶. اصل اهتمام جدی و هدفمند بر توسعه، عمران... ..	۲۳۸

فصل یازدهم: راهبرد ملی توسعه و پیشرفت کشورها با تأکید بر ایران

مقدمه.....	۲۴۱
چارچوب و رویه‌های راهبرد ملی برای توسعه و پیشرفت کشورها.....	۲۴۴
منابع.....	۲۵۵
نمایه.....	۲۶۳

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۳. وزارتخانه‌های پیشنهادی..... ۶۹
- جدول ۱-۶. تفاوت دو دیدگاه امنیت سنتی و امنیت انسانی... ۱۶۴
- جدول ۱-۹. ساختار سیاسی فضا در کشورهایی که نظام سیاسی... ۲۰۹
- جدول ۲-۹. گزارش آماری عناصر و واحدهای تقسیماتی... ۲۰۹

فهرست شکل‌ها و نمودارها

- شکل ۱-۱. الگوی سلسله‌مراتبی ساختار سیاسی فضا در جهان، از م. حافظ‌نیا..... ۲۳
- شکل ۱-۲. رابطه فلسفی مردم و حکومت..... ۴۳
- شکل ۲-۲. مدل فلسفه جغرافیایی حکومت..... ۴۳
- شکل ۲-۳. تبیین فلسفه جغرافیایی حقوق شهروندی و دموکراسی..... ۴۷
- شکل ۱-۵. هرم و ساختار نظام قدرت جهانی..... ۱۱۳
- نقشه ۱-۵. نقشه توزیع فضایی قدرت کشورهای جهان..... ۱۱۴

سخن ناشر

زیست و زیستگاه آدمی آوردگاه و کُنش‌گاه جریان‌ها، نیروها و فرایندهای دگرگون‌ساز مادی و فرامادی بوده است که هرچه زمان می‌گذرد شتاب و گستره بیشتری می‌یابد. در این میان، کوشش برای آفرینش و پردازش زندگی شرافتمندانه و درخور شأن انسان، برای ملت، به‌منظور هماهنگی با فرایندهای یادشده، کانون دغدغه بسیاری از اندیشمندان و کنشگران شده است.

برپایه یافته‌ها، از چند سده پیش تا امروز، که منش و کنش قلمروداران در پیوند با پدیده ملت - کشور قرار گرفته است و رضایت ملت بنیان پذیرش همگانی و کارآمدی نظام‌های سیاسی - فضایی تعریف شده است، کوشش برای تأمین رضایت و فراهم‌سازی نیازهای مادی و معنوی شهروندان در کانون مطالعات و پژوهش‌های خردورزان و در متن برنامه‌ریزی‌ها و راهبردهای قلمروداران و کارگزاران قرار گرفته است. در این میان، دانش جغرافیای سیاسی که در رخساره کاربردی خود، علم کشورداری به‌شمار می‌رود از همان زمان پیدایش، یعنی سده هجدهم، در جهت برآوردن نیازهای فضایی ملت و کارآمدسازی نظام سیاسی راه پیموده است. از آن زمان تاکنون، نوشته‌ها و آثار فراوان و فزاینده‌ای در گستره جغرافیای سیاسی تدوین شده است. کتاب پیش‌رو با عنوان *اصول کشورداری (مدیریت سیاسی فضای ملی)*،

علاوه بر واکاوی سویه‌های گوناگون کشورداری، رهنمودهایی راهبردی براساس چالش‌های کشور ارائه می‌دهد و نظامی سیاسی برای قلمروداران و کارگزاران در حوزه کشورداری، در سطوح ملی و فروملی پیشنهاد می‌کند.

باورداشتن به توانمندی‌های کاربردی جغرافیای سیاسی و دغدغه جغرافی دانان سیاسی در باره ناکارآمدی‌ها و تنگناهای مدیریت سیاسی فضای محلی و ملی و روابط بین‌المللی سبب شده است که اندیشه و کنش کشورداری به‌عنوان موضوعی کاربردی در رشته جغرافیای سیاسی مورد آموزش و پژوهش قرار گیرد. از این رو، موضوع یادشده در مقطع کارشناسی ارشد رشته جغرافیای سیاسی، گرایش سازمان سیاسی فضا، در درسی با عنوان «اصول کشورداری» بازتاب یافته است.

کتاب بنیادی - کاربردی پیش‌رو به کوشش دو تن از نامداران جغرافیای سیاسی کشور، آقایان دکتر محمدرضا حافظ‌نیا، استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس و دکتر مراد کاویانی‌راد، دانش‌یار جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی و همکار علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی نوشته شده است.

این کتاب کوششی برای پاسخ به نگرانی‌ها و نیازهای ملی و دانشگاهی است. هرچند بخش اعظم کتاب در باره جستارهای بنیادی و معرفتی است، اما بنیان و درون‌مایه برخی از فصول کتاب برپایه چالش‌های حوزه کشورداری و طرح پیشنهاد و رهنمود برای راهکاریابی و برون‌رفت از تنگناهای مدیریت سیاسی فضای ملی در ایران تدوین شده است. پژوهشکده مطالعات راهبردی بر بنیاد رسالت علمی و ملی خود، برای تقویت ادبیات بومی و راهبردی در گستره کارگزاری و دانشگاهی اقدام به انتشار این کتاب کرده است. امیدواریم کتاب یادشده بتواند در گستره کشورداری، چشم‌اندازهای نوینی در برابر پژوهشگران و کارشناسان این حوزه بگشاید.

پیشگفتار

قلمرو سرزمین، ملت و نظام سیاسی، بخش‌هایی از کشور به‌شمار می‌روند که در تعامل با یکدیگر قرار دارند. هریک از این بخش‌ها، درگیر یک رشته فرایندها و زمینه‌های درونی و بیرونی هستند که بر پایداری، برهم‌کنش و کارکرد آنها تأثیرگذارند. تعادل برقرارکردن بین کارکرد و برون‌داد این سه‌گانه درهم‌تنیده (سرزمین، ملت و نظام سیاسی) تابعی از گفتمان حاکم بر ادراک محیطی رهبران سیاسی و قلمروداران از توانایی‌ها و همچنین تنگناهای برخاسته از موقعیت جغرافیایی کشور است و به‌تبع آن تحت تأثیر منزلت و شرایط ژئوپلیتیکی کشور و نیز ابعاد مختلف قدرت ملی مانند ارتباطات - اطلاعات، اقتصادی - بازرگانی، علمی - فناوری، رمزی - دفاعی، اجتماعی، سیاسی - حقوقی و فرهنگی - جهان‌بینی است و همچنین تابع برداشتی است که رهبران سیاسی از امنیت، ثبات، توسعه و رفاه ملت و کشور دارند. بنابراین، کارکرد و کوشش آگاهانه کارگزاران برای فراهم کردن نیازهای مادی و معنوی ملت، مبنای سنجش مشروعیت و کارآمدی نظام سیاسی در فرایند کشورداری به‌شمار می‌رود.

جغرافیای سیاسی در رخساره کاربردی خود، دانش مدیریت سیاسی فضا و به عبارتی قلمروداري بهینه است و کشور به‌عنوان عالی‌ترین نمود و نماد سیاسی - فضایی قلمرو، از زمان پیدایش این دانش، در گستره پژوهش و مطالعه جغرافی دانان سیاسی

بوده است. از دید جغرافیای سیاسی، رسیدن به اهدافی چون زندگی شرافتمندانه و مصالح آحاد ملت و شهروندان فارغ از شناسه‌ها و ویژگی‌های فرهنگی-زیستی، ساختار اجتماعی، فضا و زیست‌بوم جغرافیایی آنها در اولویت قرار دارد و حق فرمانروایی و حکمرانی حاکمان و بازیگران سیاسی به‌عنوان پدیده‌ای وکالتی از سوی ملت و شهروندان تنها زمانی رسمیت دارد که این اهداف تأمین شود، به این معنا که وجود و هستی، حکومت و دستگاه حاکمیتی‌ای را به رسمیت می‌شناسد که فلسفه وجودی‌اش به‌عنوان نظام مدیریت سیاسی فضا، ملت و شهروندان هستند و مکلف به ادارهٔ بهینهٔ زندگی آنهاست.

یافته‌ها و آموزه‌های بشر گویای آن است که حکومت‌ها با استفاده از قدرت سیاسی فرمانروایان و حکمرانان و با دراختیارگرفتن دستگاه دیوان‌سالار، در شکل‌دادن به الگوی ساختار اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی-فضایی، بیشتر به فرمانروایی و پیاده‌سازی ارزش‌های ایدئولوژیک خود تمایل داشته‌اند، به بیان دیگر، مدیریت بهینه و تکامل فضای جغرافیایی و ساختار اجتماعی آن برای آنها در اولویت قرار ندارد و دغدغهٔ نخستشان همواره بقا در قدرت و کنترل سیاسی و فرمانروایی بر کشور بوده و هست. به همین دلیل است که انسان‌ها، خواه در مقیاس ملی و خواه در مقیاس منطقه‌ای و جهانی، به وضعیت مناسب زندگی در فضای جغرافیایی خود نرسیده‌اند. هنوز رنج فقر، جنگ، ناامنی، ویرانی زمین، آلودگی‌های زیست‌محیطی، تغییرات آب‌وهوایی، کمبود آب آشامیدنی سالم، بی‌سوادی و کمبود آموزش، نابرابری، محرومیت، گرسنگی و ناامنی غذایی، افزایش حاشیه‌نشینی در قالب آلونک‌نشینی و حلیی‌آبادها، بیکاری و انارش‌پسم اقتصادی، درگیری‌های مذهبی، فساد و ناکارآمدی حاکمان، سرکوب مخالفان و دگراندیشان، پیدایش و فراگیری گروه‌های تبه‌کار، آواره‌سازی و کوچاندن‌های اجباری، دردهای بی‌درمان و بیماری‌های فراگیر، هراس‌افکنی و ده‌ها چالش و تنگنای دیگر در کنار کاستی‌های ساختاری و نهادی حکومت‌ها، کرامت آدمی و مناسبات انسانی را می‌خراشند و می‌سوزانند و زمینهٔ زندگی انسانی، آرام و آبرومندانه را از انسان‌ها می‌ستانند و بر باد می‌دهند.

کتاب پیش‌رو، که در یازده فصل زیر نوشته و تدوین شده است، بر ایند چند دهه پژوهش و آموزش جغرافیای سیاسی در دانشگاه‌های کشور از سوی نویسندگان کتاب است و کوششی است برای درک این ضرورت و ارائه راهکارهای جغرافیای سیاسی برای قلمروداران در قالب مفهوم «کشورداری» یا «مدیریت سیاسی بهینه فضای جغرافیایی ملی». نویسندگان کتاب بر اساس اصالت‌دادن به مفهوم «ملت» و مفاهیم مرتبط با آن کوشیده‌اند سویه‌های گوناگون کشورداری را بکاوند و با پیشنهاد رهنمودهای راهبردی، در سراسر کتاب، به قلمروداران (حاکمان و کارگزاران)، آنها را از کارویژه‌های حکومت و حقوق ملت و شهروندان آگاه و به‌سوی آنها راهنمایی کنند.

فصل اول: تبیین کشورداری به‌عنوان موضوع کاربردی در جغرافیای سیاسی

فصل دوم: فلسفه جغرافیایی حکومت، دموکراسی و شهروندی

فصل سوم: تبیین فلسفی ساختارسازی حکومت بر پایه جغرافیای سیاسی

فصل چهارم: اصول پایداری، بقا و استقلال سیاسی کشور

فصل پنجم: اصول ژئوپلیتیک

فصل ششم: اصول شهروندی

فصل هفتم: اصول مدیریت سیاسی کشور

فصل هشتم: اصول روابط متقابل ملت و حکومت

فصل نهم: اصول سازمان‌دهی و آمایش سیاسی فضای جغرافیایی کشور

فصل دهم: اصول عمران و توسعه ملی (کشورسازی)

فصل یازدهم: راهبرد ملی توسعه و پیشرفت کشورها با تأکید بر ایران

هر اثر و پدیده‌ای گویای ژرفا و گستره شناخت پدیدآورندگان آن است. شناخت نیز امری زمان‌مند و مکان‌مند به‌شمار می‌آید. کتاب اصول کشورداری (مدیریت سیاسی فضای ملی) نیز از این زمینه‌ها و بایسته‌ها جدا نیست. از چنین منظری، پُرمایگی و ارزشمندی کتاب نیازمند طرح دیدگاه‌ها و برداشت‌های نقادانه و سازنده خوانندگان فرهیخته است. بنابراین، نویسندگان کتاب بر این باورند که رهنمودهای نقادانه و سازنده شما خواننده ارجمند بر غنای معرفتی و کاربردی اثر

پیش‌رو می‌افزاید. امیدواریم ما را از رهنمودهای خود آگاه و بهره‌مند سازید. در پایان، از معاونت محترم انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی که ما را در انتشار اثر حاضر یاری کردند، سپاسگزاریم.

محمد رضا حافظ‌نیا و مراد کاویانی‌راد

تهران، پاییز ۱۴۰۱